

Данченко Ирина Олексіївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри ЮНЕСКО

«Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Данченко Ирина Алексеевна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры ЮНЕСКО

«Философия человеческого общения» и социально-гуманитарных дисциплин

Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко

Danchenko Irina

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Kharkiv Peter Vasilenko National Technical University of Agriculture

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ЛИЧНОСТНОГО КОМПОНЕНТА СОЦИАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ АГРАРНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

THE FORMATION OF SOCIAL INTELLIGENCE AS A COMPONENT OF THE PERSONAL COMPONENT OF THE SOCIAL MATURITY OF STUDENTS OF HIGHER AGRARIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Анотація. Досліджено категорію соціальний інтелект особистості. Визначено сутність поняття соціальний інтелект особистості як складової особистісного компоненту соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. Виділено умови формування високого рівня соціального інтелекту студентів вищих аграрних навчальних закладів у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: соціальний інтелект, соціальна зрілість студентів вищих аграрних навчальних закладів, особистісний компонент соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів.

Аннотация. Исследована категория социальный интеллект личности. Определена сущность понятия социальный интеллект личности как составляющей личностного компонента социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений. Выделены условия формирования высокого уровня социального интеллекта студентов высших аграрных учебных заведений в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: социальный интеллект личности, социальная зрелость студентов высших аграрных учебных заведений, личностный компонент социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений.

Summary. The category of the social intelligence of personality is investigated. The essence of the concept of the social intelligence of the individual as a component of the personal component of the social maturity of students of higher agrarian educational institutions is defined. The conditions for the formation of a high level of social intelligence of students of higher agrarian educational institutions in the teaching and educational process are singled out.

Key words: social intelligence of the individual, social maturity of students of higher agrarian educational institutions, personal component of social maturity of students of higher agrarian educational institutions.

Вступ. В умовах стрімких змін, які виступають яскравим свідченням становлення інноваційного типу світового розвитку, змінюються суспільні вимоги до системи аграрної освіти України, а саме забезпечення реальної конкурентоспроможності випускників на внутрішньому і зовнішньому ринку праці, максимальне задоволення освітніх потреб вступника. Оскільки фахівець-аграрій повинен стати активним суб'єктом діяльності та спілкування, який здатен реалізувати у професійній діяльності власний спосіб буття, брати на себе відповідальність за вирішення соціальних завдань, розширювати рамки професійної діяльності.

Серед багатоманітних проблем професійної підготовки студентів вищих аграрних навчальних закладів (далі ВАНЗ) слід виокремити проблему формування соціального інтелекту як однієї зі складових особистісного компоненту соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема соціальної зрілості знайшла відображення у працях філософів (Л. Буєвої, Ю. Бардіна, Ю. Гана, І. Пустельник, М. Черниш та інших) і соціологів (І. Половинки, Л. Сохань, О. Харчева, Ф. Філіпова, В. Ядова та ін.).

Механізми досягнення соціальної зрілості та умови її формування розкрито в концепціях зарубіжних та вітчизняних педагогів: А. Лай, Дж. Дьюї, А. Макаренко, С. Шацький, І. Іванов, А. Мудрик, В. Семенов та ін.

Проблема формування соціальної зрілості означена в працях учених: О. Каменевої, Б. Кобзаря, М. Лебедика, Т. Мальковської, А. Мальчукової, А. Мудрика, А. Позднякова, В. Радула, В. Сухомлинського та ін.

Водночас, розгляд теоретичного та практичного наукового добутку довів, що поза увагою дослідників залишилася проблема формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, а також визначення, як структурних компонентів соціальної зрілості студент ВАНЗ, так і її складових.

Постановка завдання (цілей статті). Мета статті теоретично та емпірично дослідити рівень сформованості соціального інтелекту студентів ВАНЗ як однієї зі складових особистісного компоненту соціальної зрілості студентів ВАНЗ, а також визначити умови та шляхи формування соціального інтелекту студентів ВАНЗ у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття соціальний інтелект є одним з найбільш суперечливих у соціально-психологічній науці: у межах загальнопсихологічного підходу соціальний інтелект досліджували вчені: О. Григоренко, О. Лобанов, Д. Люсін, М. Холодна, Д. Ушаков та ін.; у межах вікового підходу: Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Чеснокова та ін.

Представники соціально-психологічного підходу (Г. Андреева, Ю. Ємельянов, Л. Петровська та ін.) розглядають соціальний інтелект як здатність людини

приймати рішення в конкретній ситуації, спираючись на попередню орієнтацію, сприйняття й інтерпретацію її змісту.

Наукові дослідження доводять, що соціальний інтелект є складовою когнітивних (Н. Каліна), соціально-перцептивних (В. Лабунська), спеціальних (М. Амінов, Л. Лепіхова), соціальних (О. Власова) здібностей і входить до «соціальної обдарованості» особистості (О. Бодальов).

Н. Каліна вважає, що соціальний інтелект є специфічним когнітивним утворенням, яке забезпечує ефективність соціальної активності особистості, це особлива форма організації її розумового досвіду у сфері соціальної взаємодії. Соціальний інтелект, зауважує науковець, виявляється у спілкуванні, спільній діяльності, груповій та міжгруповій взаємодії, управлінні і керівництві, й фактично, є когнітивною основою комунікативної компетентності. В основі його формування знаходиться процес інтеріоризації культурного досвіду [3, с. 159].

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що в цілому визначення соціального інтелекту припускає наступні розуміння: соціальні знання (С. Вонг, Дж. Дей, С. Максвелл, Н. Мир, К. Джон та ін.); соціальна пам'ять (Дж. Вашингтон та ін.); соціальне сприймання (Р. Ріггіо та ін.); соціальна чи комунікативна компетентність (М. Форд, Н. Кентор та ін.); соціальна інтерпретація — дешифрування невербальної інформації (Р. Ентоні, Р. Розенталь, Д. Арчер, Дж. Сміт та ін.); соціальна інтуїція (Ф. Чапін, С. Вонг, Д. Кітінг, Р. Розенталь та ін.); прогнозування (С. Космітський, О. Джон та ін.); соціальна адаптація чи здатність пристосовуватися (Д. Кітінг, Ф. Чапін, Р. Харлоу та ін.); соціально-когнітивна гнучкість (К. Джон, Дж. Дей та ін.); самооцінка (Н. Марлоу, Л. Браун та ін.) [6, с. 15].

Науковці наголошують, що перераховані підходи можна умовно звести до трьох груп: як вид пізнання, що перебуває в ряду інших видів інтелектуального пізнання; як знання, уміння й навички, набуті протягом життя; як особистісна риса, яка визначає успішність соціальної взаємодії [6].

Крім того, вчені розглядають соціальний інтелект — як здатність до пізнання (теорія компетентності): М. Аргіл (професійна та комунікативна компетентність); Г. Оппенгеймер (мотиваційна та операціональна сторони); Дж. Співак, М. Шур (набір взаємопов'язаних умінь); К. Рубін, Л. Роуз-Креснор (поняття соціальних сценаріїв); Р. Селман (робота з інформацією); У. Пфінгстен, Р. Хінч (когнітивні, емоційні, моторні способи поведінки); М. Форд, М. Тісак (група ментальних здібностей); Р. Стернберг (ситуативний інтелект); Н. Кентор (прагматична сторона) та ін. [2; 6].

Глибшому розумінню феномена соціального інтелекту слугує концепція, запропонована В. Куніциною,

яка визначає соціальний інтелект як складну структуру, що має наступні складові: комплекс властивостей, які полегшують чи ускладнюють спілкування, на їх основі формуються такі інтегральні комунікативні якості як психологічна контактність і комунікативна сумісність; почуття самоповаги, відсутність придушених імпульсів, відкритість новим ідеям; соціальна перцепція, соціальне мислення, соціальна уява, соціальне уявлення, здібність розуміти і моделювати соціальні явища, розуміти людей та мотиви, що ними керують; психічна і фізична витривалість, активність, слабка виснаженість [4, с. 54].

Вибір соціального інтелекту в якості однією зі складових особистісного компоненту соціальної зрілості студентів ВАНЗ обумовлений тим, що соціальний інтелект як якість особистості, на думку багатьох науковців (Е. Михайлової (Альошиної) [5], Н. Калініною [3], О. Чеснокова [9], В. Куніциною [4] та інших), є важливою практичною якістю, яка необхідна сучасній людині для того, щоб задовольнити власні потреби ефективної міжособистісної взаємодії та успішної адаптації у суспільстві.

Функції соціального інтелекту забезпечують: пізнання реальності; механізми соціальної пам'яті; взаєморозуміння між суб'єктами соціальної взаємодії; механізми соціального управління; регуляцію, координацію зусиль досягнення мети; співвідношення соціальних норм і цінностей з уявленнями індивіда і соціальних груп; ефективне соціальне прогнозування, передбачення; запровадження інновацій в життя суспільства; аналіз та вибір шляхів розв'язання соціальних проблем; само-рефлексія, самоідентифікація; виявлення раціонального і ірраціонального у свідомості, діяльності, суспільстві; інтелектуальну спадковість в духовному житті покоління.

В якості робочого поняття під соціальним інтелектом розуміємо інтегративну інтелектуальну здатність (уміння) особистості, яка визначає успішність її спілкування та соціальної адаптації і передбачає вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки, які доповнюються окремими елементами, пов'язаними з розуміння оточення, і здібність впливати

на це оточення для досягнення своєї мети, а також об'єднує і регулює пізнавальні процеси, які пов'язані з відображенням соціальних об'єктів, здатність особистості адекватно розуміти та оцінювати, як власну поведінку, так і поведінку інших людей [2; 3; 5; 6]. Необхідно підкреслити, що сьогодні розвиток науки виявив ще один, раніше не помітний аспект соціального інтелекту — його вплив на вибір життєвих сфер самореалізації особистості і її успішність в різних видах діяльності, яка залежить від ефективності соціальної взаємодії.

З метою визначення рівня сформованості соціального інтелекту студентів ВАНЗ було проведено дослідження вихідного рівня сформованості соціального інтелекту як однієї зі складових особистісного компоненту соціальної зрілості студентів ВАНЗ, який визначався за допомогою «Методики дослідження соціального інтелекту» (за Гилфордом — О'Салливеном модифікація Д. Ушакова) [8, с 79]. Результати дослідження соціального інтелекту студентів подано в таблиці 1 та діаграмі 1.

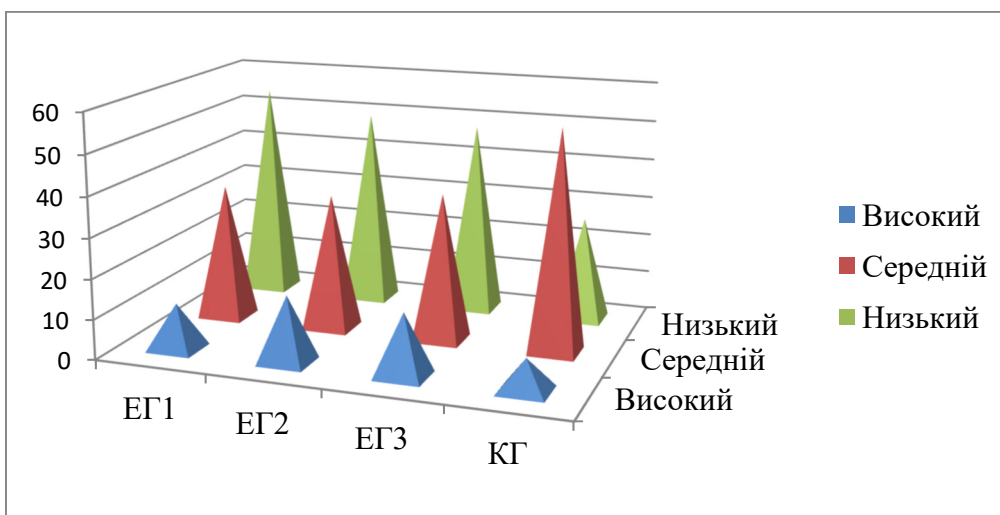
Отримані дані дослідження соціального інтелекту студентів ВАНЗ свідчать про те, що переважна більшість студентів мають середній та низький рівні розвитку соціального інтелекту, що є вкрай недостатнім та потребує подальшого формування. Водночас, дослідження підтвердило необхідність додаткової цілеспрямованої роботи щодо формування соціального інтелекту студентів ВАНЗ як складової особистісного компоненту соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. У ході комплексного дослідження, проведеного В. Куніциною, орієнтованого на виявлення змісту і структури соціального інтелекту, було виокремлено низку особистісних характеристик [4, с. 66].

Зокрема, встановлено, що чим вищий рівень соціального інтелекту, тим більше розвинені саморегуляція, самовпевненість, здатність впливати на оточуючих. Високому рівню соціального інтелекту відповідає відповідний рівень креативності, моральних настанов, самоповаги. Високий рівень соціального інтелекту характеризується

Таблиця 1

Початковий рівень сформованості соціального інтелекту студентів експериментальних та контрольної групи на етапі констатувального експерименту першого порядку

Групи, які брали участь у дослідженні	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Кіл-сть	%	Кіл-сть	%	Кіл-сть	%
Перша експериментальна група ЕГ1 (79 ос.)	9	11,4	27	34,2	43	54,4
Друга експериментальна група ЕГ2 (85 ос.)	14	16,5	29	34,1	42	49,4
Третя експериментальна група ЕГ3 (84 ос.)	13	15,5	31	36,9	41	48,2
Контрольна група КГ (38 ос.)	3	7,9	21	55,3	10	26,3

Діаграма 1. Результати дослідження соціального інтелекту студентів ВАНЗ

задоволенням від спілкування, розвинутим почуттям гідності, самоповаги, гнучкістю поведінки, високим рівнем саморегуляції та адаптивності особистості [4, с. 67]. Розвиток цих якостей у процесі професійної підготовки може забезпечити інтерактивне навчання.

Концептуальна основа технології інтерактивного навчання студентів ВАНЗ полягає у конструюванні двостороннього інтегративного навчального процесу: «навчання через інформацію» «навчання через діяльність». На основі науково-теоретичного аналізу робіт Н. Борисової, Д. Чернілевського [1] ми дійшли висновку, що інтерактивне навчання студентів ВАНЗ — це організація такого навчально-виховного процесу, в якому суттєво змінюється роль викладача (замість викладача-інформатора ми актуалізуємо роль викладача-менеджера та фасилітатора) та роль студентів ВАНЗ, для яких здобуття інформації є не самоціллю, а засобом оволодіння практичними діями та операціями в умовах

соціально-педагогічних реалій, що забезпечує формування їх соціального інтелекту. Наприклад, складання проектів, схем, кросвордів, тематичних збірок, розробка авторського курсу за визначеною темою, написання наукових статей та тез конференцій, складання тестових завдань творчого рівня тощо.

Серед методів, які покликані забезпечити розвиток соціального інтелекту студентів ВАНЗ, слід виділити тренінг, як організаційну форму навчально-виховного процесу, яка, спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує використання різних педагогічних методів, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери, та спрямована на отримання навичок і життєвих компетенцій, відмічає А. Семенов [7, с. 422].

В рамках діяльності постійнодіючого психологічного семінару співробітниками психологічної служби університету було розроблено низку занять з елементами тренінгу, мета яких формування соціального інтелекту

Таблиця 2

Тематика занять постійнодіючого психологічного семінару щодо формування соціального інтелекту студентів ВАНЗ

№	Назва заняття
1	Розвиток та формування життєстійкості/адаптивності особистості
2	Уміння формувати програми та плани успішної міжособистісної взаємодії між суб'єктами спілкування у тактичному й стратегічному напрямках
3	Розвиток та формування психологічної витривалості особистості
4	Розширення мотиваційних компетенцій студентів
5	Формування психологічного клімату у колективі
6	Визначення індивідуальних можливостей студентів для досягнення позитивних результатів діяльності та спілкування
7	Формування та розвиток асертивної поведінки. Вибір механізму психологічного самозахисту, спрямованого на збереження самоповаги студентів
8	Формування власного іміджу.
9	Сприймання соціальної ситуації
10	Послаблення стресу

студентів ВАНЗ. Такі заняття мобілізують внутрішній потенціал студентів, дають змогу досягти реальних результатів у розвитку особистісних якостей на відміну від традиційних форм навчання та виховання, призводять до зміни Я-концепції студентів та їх поведінки, а також сприяють формуванню високого рівня соціального інтелекту. Тематику занять подано в таблиці 2.

Висновки. Отже, аналіз наукових досліджень дозволив визначити соціальний інтелект студентів ВАНЗ — як інтегративну інтелектуальну здатність (уміння) особистості, яка визначає успішність її спілкування та соціальної адаптації і передбачає вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки, які доповнюються окремими елементами, пов'язаними з розуміння оточення, і здібність впливати на це оточення для досягнення своєї мети, а також об'єднує і регулює пізнавальні процеси, які пов'язані з відображенням соціальних об'єктів, здатність осо-

бистості адекватно розуміти та оцінювати, як власну поведінку, так і поведінку інших людей.

Результати емпіричного дослідження виявили досить низький рівень сформованості соціального інтелекту студентів ВАНЗ, що засвідчило необхідність виконання роботи спрямованої на формування високого рівня соціального інтелекту студентів ВАНЗ.

Ефективність формування соціального інтелекту студентів-аграріїв можна забезпечити методами активного навчання та виховання в умовах інноваційного підходу до організації навчально-виховної діяльності у вищому аграрному навчальному закладі.

Перспективи подальших наукових розвідок Водночас, дослідження підтвердило необхідність додаткової цілеспрямованої роботи щодо формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, а також забезпечення вищі аграрні навчальні заклади педагогічною технологією формування соціальної зрілості студентів.

Література

1. Алексеев Т. А. Формування пізнавальної активності студентів в умовах блокової організації навчання: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т. А. Алексеев. — К., 1995. — 206 с.
2. Ануринов В. Ф. Интеллект и социум: Введение в социологию интеллекта / В. Ф. Ануринов. — Новгород: Издательство Нижегородского университета, 1997. — 436 с.
3. Калина Н. Ф. Диагностика социального интеллекта личности / Н. Ф. Калина // Журнал практикующего психолога. — 1999. — № 5. — С. 159–178.
4. Куницына В. Н. Межличностное общение / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. — СПб.: Питер, 2003. — 544 с.
5. Михайлова (Алешина) Е. С. Тест Дж. Гилфорда и М. Салливена. Диагностика социального интеллекта. Руководство пользователя / Е. С. Михайлова (Алешина). — СПб.: ГП ИМАТОН, 2001. — 51 с.
6. Практический интеллект / Р. Дж. Стернберг, Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд, Дж. А. Хорвард, Р. К. Вагнер, В. М. Вильямс, С. А. Снук, Е. Л. Григоренко. — СПб.: Питер, 2002. — 272 с.
7. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів: монографія / Алла Семенова. — Одеса: Юридична література, 2009, — 504 с.
8. Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / Под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. — М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. — 176 с. (Труды Института психологии РАН).
9. Чеснокова О. Б. Возрастной подход к исследованию социального интеллекта у детей / О. Б. Чеснокова // Вопросы психологии. — 2005. — № 6. — С. 35–45.